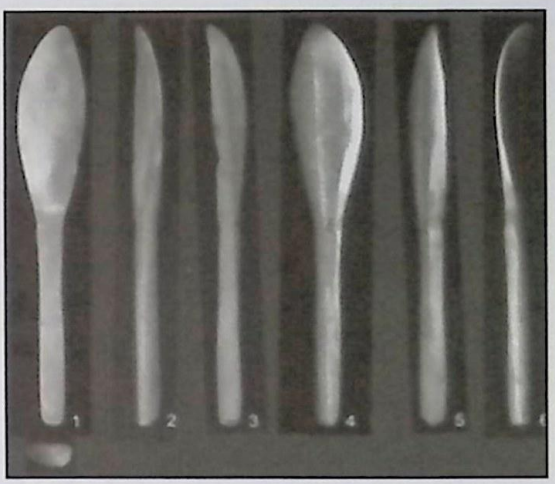
Dr. Cristian Constantin Roman

PREISTORIA ȘI PROTOISTORIA ÎN ȚINUTUL PĂDURENILOR (CONSIDERAȚII GENERALE)

Inventar din os (spatula). Cultura Starcevo-Criş (apud Luca et alii 2005)

Subiectul acestui succint articol este „încorsetat" teritorial de limitele pe care etnografii contemporani le-au stabilit Ţinutului Pădurenilor, o insulă etnografică care a păstrat o cultură populară arhaică, originală, în raport cu cea a regiunilor învecinate (Banatul de munte, Ţara Haţegului, Valea Mureşului).

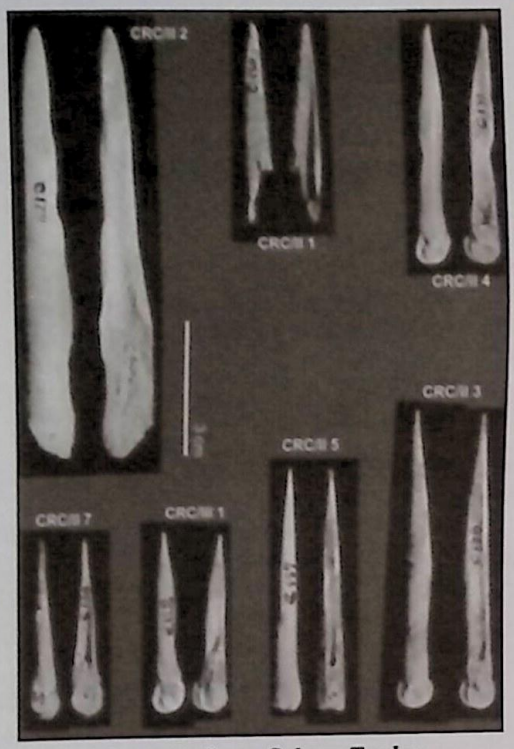
Din punct de vedere geologic, în Ţinutul Pădurenilor, dominat de şisturi cristaline şi roci magmatice, sunt individualizate câteva areale calcaro-dolomitice (denumite dolomitele de Hunedoara-Luncani şi masivele carbonatice Groşi-Nandru respectiv Roşcani-Bătrâna), unde se cantonează cele mai importante situri arheologice de pe ramele de est şi nord ale Munţilor Poiana Ruscăi. Jumătatea estică a acestor munţi au aspectul unui platou înalt, adânc ferestruit de ape, element motivant pentru edificarea unor aşezări, de mai mici sau mai mari dimensiuni.

Literatura istorică a valorificat importanţa bogatelor zăcăminte de fier de la Ghelari şi Teliuc, exploatate în epocile dacică şi romană. Excepţie de la acest tip de abordare au făcut alte tipuri de roci şi minerale utile, prezente pe teritoriul Ţinutului Pădurenilor. În urma unor studii recente s-au evidenţiat în acest ţinut numeroase microzone bogate în roci silicioase (jaspuri, opaluri, silicolite opaline, brecii opaline, calcedonii, etc.), întrebuinţate pentru obţinerea de unelte şi instrumente. Aceste microzone se află pe teritoriile localităţilor Groşi, Ciulpăz, Arănieş, Cerbăl completate în imediata vecinătate de depozitele de la Valea Nandrului, Nandru, Boş şi Roşcani. În acelaşi timp, microzona Ulm-Groşi-Ciulpăz a pus în evidenţă componente vulcanice (amfibolite, sticlă vulcanică), utilizate de omul preistoric. Această "industrie" preistorică presupunea un lanţ complex de operaţiuni (procurare, transport, cioplire sau şlefuire, finisare), fiind întreţinută de meşteri specializaţi.

Pentru perioada paleolitică, încă nu au fost descoperite situri în Ţinutul Pădurenilor, această situaţie fiind motivată, în opinia noastră, de stadiul cercetărilor şi nu de o situaţie istorică, obiectivă. Argumentul pentru acest lucru este dat de descoperirile datate în paleoliticul mijlociu de la Nandru (Peştera Curată, Peştera Spurcată), au fost documentate locuiri intense, atribuite omului de Neanderthal, datate între 61.550-28.000 BC. Aceste comunităţi, adaptate unor condiţii climaterice de umiditate şi temperatură mult diferite de cele actuale, au utilizat ca materie primă pentru fabricarea uneltelor/armelor în special cuarţitul şi cuarţul, rocile silicioase fiind destul de rar utilizate.

La începuturile neoliticului, comunităţi care ajung printr-un proces de migraţie şi difuziune culturală şi în zona Ţinutul Pădurenilor. Reprezentative sunt descoperirile de la Cerişor-Peştera Cauce, materialele ceramice fiind încadrate în fazele timpurii din periodizarea culturii Starčevo-Criş. Formele recipientelor ceramice (sferice, tronconice), reflectă nevoile funcţionale ale unei comunităţi restrânse, adaptată rigorilor locuirii impuse de această formă de relief endocarstic. La acest moment al cercetărilor, materialele de aici pot fi declarate ca aparţinând celei mai vechi comunităţi neolitice din Ţinutul Pădurenilor (cca 4900 BC), contemporană cu momentul la care se produce a II-a migraţie masivă dinspre sud. Inventarul material al acestei comunităţi este completat de artefacte din silex (în general lame simple, lame retuşate), corn/os (ex. unelte) şi podoabe (din argilă arsă şi scoici fosile). Descoperirile neolitice timpurii de la Cerişor-Peştera Cauce extind observaţiile de până acum cu privire la extinderea procesului de neolitizare în regiunea transilvăneană, legat de păstorit şi exploatarea sării.

Următorul palier cultural-cronologic, atribuit neoliticului târziu, este reprezentat de cultura Turdaş, denumită astfel după localitatea cu acelaşi nume situată pe malul stâng al Mureşului, lângă Orăştie. În zona localităţii Cerişor, au fost cercetate în Peştera Cauce şi Peştera nr. 1 urmele ale unor comunităţi turdăşene târzii (faza III, cca 3750 BC). Ca şi în cazul descoperirilor neolitice timpurii, cea mai mare parte a culturii materiale este ilustrată de resturi ceramice, aparţinând tuturor categoriilor functionale. Remarcăm prezenţa unor recipiente ceramice, decorate cu pictură de culoare neagră, bituminoasă, respectiv linii oblice şi benzi late orizontale şi oblice asociate. În cadrul acestei secvenţe cronologice, ilustrând locuiri temporare, au fost descoperite artefacte ceramice specifice unui grup cultural provenit din Banat (grupul Foeni), aspect care va contribui la naşterea culturii Petreşti. Un aspect interesant este legat de prezenţa în contexte Turdaş a unor importuri din mediile culturale învecinate (ex. cultura Precucuteni), ele-

Inventar din os Cultura Turdaş
(apud Luca et alii 2005)

ment ce arată dinamismul şi intensitatea unor schimburi culturale la distanţă. În urma unor analize matematice, s-a demonstrat faptul că aceste comunităţi turdăşene dovedesc un comportament specializat, deoarece nu utilizează recipiente ceramice din categoria uzuală, folosite în general pentru gătit sau păstrarea proviziilor.

Una dintre civilizaţiile reprezentative pentru eneoliticul Transilvaniei, cunoscută sub numele de cultura Petreşti, este slab ilustrată între descoperirile arheologice

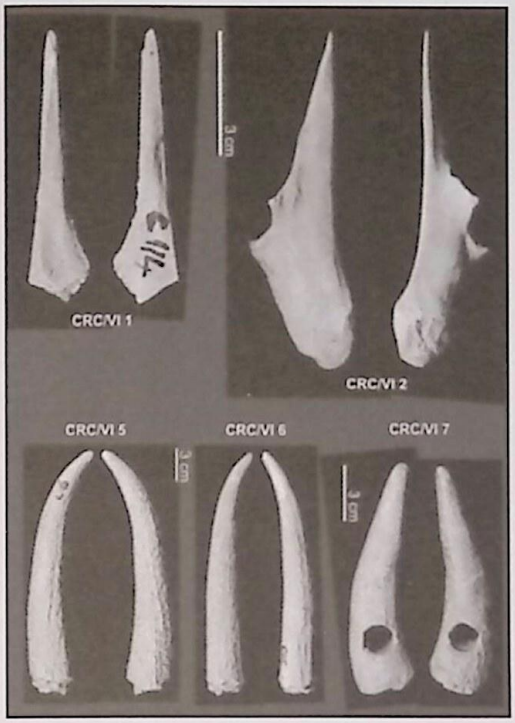

Inventar din os. Cultura Tiszápolgar
(apud Luca et alii 2005)

din Ţinutul Pădurenilor. În schimb, comunităţile specifice culturii Tiszapolgár au o mai bună reprezentativitate în arealul studiat. Cele mai valoroase observaţii efectuate tot la Cerişor-Peştera Cauce, sunt completate de descoperirile de la Nandru-Peştera Curată şi Peştera Spurcată. În cazul descoperirilor din Peştera Cauce, un studiu arheo-zoologic recent a evidenţiat faptul că peste 70% din resturile osoase descoperite în nivelurile culturii Tiszapolgár aparţin mamiferelor domestice, ponderea majoritară fiind ocupată de resturile de ovicaprine şi porcine. Ca şi în cazul civilizaţiilor anterioare, comunitatea/comunităţile Tiszapolgár de la Cerişor-Peştera Cauce dovedesc o bună gestionare a creşterii animalelor domestice şi o specializare în domeniul vânătorii.

Eneoliticul târziu este marcat de evoluţia culturii Coţofeni, într-un interval datat între jumătatea mileniului IV BC şi debutul mileniului III BC. La acest stadiu al cercetărilor, se poate tranşant afirma faptul că cele mai numeroase situri arheologice din Ţinutul Pădurenilor aparţin acestui palier cultural-cronologic (peste 20 obiective). Momentan, majoritatea obiectivelor arheologice au fost identificate în peşteri (Bătrîna-Peştera lui Bindea, Cerişor-Peştera nr. 1-3, Peştera Cauce, Peştera nr. 4 de la Crăciuneasa, Ciulpăz-Peştera Bulgărelu, Dumbrava-Peştera cu apă, Govăjdie-Peştera de la cruce, Runcu Mare-Peştera Mare) şi în aer liber (locuiri contemporane), concentrate pe teritoriul administrativ al comunelor Ghelari (în toponimele Dealul Mestecăneţ, Dealul Măgurii/Dealul Nan, Muchia Misii, Pensiunea Panorama) şi Lelese (punctul Pârloage). Contextele descoperite, reprezentative pentru toată evoluţia cronologică a acestei culturi, includ şi cele mai complexe amenajări ale spaţiului endocarstic (platforme/podele de argilă nearsă, vetre de foc cu întrebuinţare îndelungată, apărători de vânt, colibe cu suprastructură uşoară, etc). Inventarul descoperirilor Coţofeni din zona Ţinutul Pădurenilor mai cuprind numeroase obiecte realizate din piatră, unelte din os/corn, podoabe realizate din canini de câine sau vulpe, cochilii sau marmură albă. Descoperirile Coţofeni din acest microareal geografic sunt relevante şi din perspectiva legăturilor dintre arealul bănăţean şi sud-estul Transilvaniei.

În legătură cu debutul epocii bronzului în zona Ţinutul Pădurenilor, datele pe care le avem la dispoziţie sunt reduse, atât şi punct de vedere cantitativ cât şi calitativ. Unele repere sunt disponibile prin intermediul descoperirilor mai vechi de la Nandru-Peştera Spurcată, Peştera Curată sau mai noi, de la Silvaşu de Jos-Dealul Ţapului. În schimb, etapa mijlocie a epocii bronzului (aşa numitul bronz "clasic"), reunită sub denumirea de cultura Wietenberg (cca 2200-1500 BC), cuprinde numeroase descoperiri atât în peşteri cât şi în aşezări de suprafaţă. Ilustrative rămân descoperirile de la Cerişor-Peştera nr. 1, Peştera Cauce şi Ciulpăz-Peştera Bulgărelu, atribuite fazelor II-III ale culturii Wietenberg. Notăm prezenţa unor materiale ceramice considerate importuri din mediile culturale învecinate: Balta Sărată, Vatina sau Verbicioara (grupuri culturale caracteristice Banatului) sau culturii Otomani, (cultură arheologică specifică nord-vestului României). Din punct de vedere etnic, purtătorii acestei culturi reprezintă o populaţie

Inventar din os si corn Cultura Coţofeni (apud Luca et alii 2005)

tracică, cu o cultură materială şi spirituală proprie. La acest moment cronologic, se constată o dezvoltare, fără precedent, a metalurgiei bronzului şi a aurului.

Finalul epocii bronzului în Ţinutul Pădurenilor este puţin cunoscut, reperele fiind oferite de descoperirile de la Cerişor-Peştera Cauce şi Ciulpăz-Peştera Bulgărelu. Aceste materiale contribuie la o mai bună contextualizare cronologică şi culturală a elementelor Noua şi Balta Sărată. Semnificativă este utilizarea Peşterii Cauce de la Cerişor în scopuri rituale şi/sau funerare, aici fiind descoperite două gropi cu depuneri de resturi scheletice umane. Un ac de bronz, cu capul în formă de cârjă episcopală, descoperit la Ciulpăz-Peştera Bulgărelu, reprezintă unul dintre reperele cronologice pentru datarea în bronzul târziu. În concluzie, materialele descoperite în Ţinutul Pădurenilor reflectă un „melanj" cultural în care se regăsesc elemente central europene, din nord-vestul Transilvaniei, precum şi din Ţara Haţegului şi Banat.

Prima parte a epocii fierului, denumită convenţional Hallstatt, este reprezentată de puţine contexte arheologice. Se remarcă descoperirile de la Ciulpăz-Peştera Bulgărelu, atribuite fazelor Hallstatt B2-B3, cu corespondenţe tipologice în cadrul descoperirilor de la Teleac, Mediaş, Tilişca şi Reci. Următoarea etapă din evoluţia primei vârste a fierului, generic denumită cultura Basarabi, ocupă un loc important în cadrul descoperirilor. Materialele descoperite la Dumbrava-Peştera cu apă şi Runcu Mare-Peştera Mare, corespund unor locuiri de scurtă durată (locuiri sezoniere). Epoca culturii Basarabi este una de dezvoltare a comunităţilor din arealul nord-tracic, în care se dezvoltă noi modele habitaţionale şi sociale ce preced pe cele ale societăţii geto-dacice timpurii.

Literatura secolului al XIX-lea consemnează existenţa în zona Govăjdiei a unei fortificaţii dacice, fără a indica alte detalii semnificative. La finele secolului al XIX-lea (1874), a fost descoperit întâmplător tezaurul de epocă dacică de la Cerbăl, în zona Dosul Pârlit. Acesta este compus din două vase (unul din argilă, celălalt din bronz), podoabe şi 491 monede romane republicane din argint (*între care şi imitaţii barbare rare)*. În lumina noilor interpretări, emise de Florin Medeleţ, acest gen de tezaure cu monede şi podoabe au fost interpretate şi ca fiind consacrate unor divinităţi, sanctuare sau locuri sacre, monedele reprezentând tributul datorat acestora, iar podoabele fiind considerate ca având o funcţie legată de costumul ritual. Acest tezaur, prin tipologia şi stilul podoabelor şi posibilităţile lor interpretative, are evidente note de originalitate. Specialiştii perioadei dacice care s-au aplecat asupra acestei descoperiri, au emis ipoteza conform căreia aceste piese ar fi putut fi lucrate, cel mai probabil, de un meşter itinerant, după cerinţele unui comanditar local. Vasul de bronz este un obiect de import şi reflectă intensele legăturile comerciale cu lumea romană în secolul I î. Chr. Tezaurul de la Cerbăl - ce va trebui valorificat ştiinţific integral în viitorul apropiat - trebuie privit în contextul extinderii observaţiilor pentru epoca dacică, prin prisma recentelor descoperiri de la Hunedoara-Grădina Castelului (spaţii funerare), Dealul Sânpetru (fortificaţie), Cinciş, Ulm, Ciulpăz-Peştera Bulgărelu. Prin intermediul acestora, se creionează o lume dacică influenţată de structurile de putere din Munţii Orăştiei.

Astfel, putem spune că preistoria Ţinutului Pădurenilor, prin descoperirile publicate de la Ciulpăz-Peştera Bulgărelu, Cerişor-Peştera nr. 1, Peştera Cauce şi Cerbăl-Dosul Pârlit, a intrat în circuitul ştiinţific şi patrimonial naţional şi universal. Valorificarea turistică a acestor importante monumente este un deziderat al administraţiilor locale din Ţinutul Pădurenilor, realizabil sperăm noi, în cel mai scurt timp. În acelaşi timp, modesta noastră contribuţie se poate constitui într-un reper în studierea preistoriei microregionale şi a extinderii unor date şi informaţii vitale pentru preistoria estului Bazinului Carpatic.

Literatură:

Luca, 1999, Luca Sabin Adrian, *Contribuţii la istoria veche a Hunedoarei. Săpăturile arheologice sistematice din Grădina Castelului campaniile anilor 1996-1998*, Hunedoara (1999).

Luca et alii, 2004, Sabin Adrian Luca, Cristian Roman, Dragoş Diaconescu, *Cercetări arheologice în peştera Cauce*, volum 1, Editura Economică, Sibiu (2004).

Luca et alii, 2005, Sabin Adrian Luca, Horia Ciugudean, Cristian Roman, Dragoş Diaconescu, Corneliu Beldiman, Georgeta El Susi, *Cercetări arheologice în peştera Cauce*, volum 2, Editura Economică, Sibiu (2005).

Medeleţ, 1994, Medeleţ Florin, *În legătură cu o mare spirală dacică din argint aflată în Muzeul Naţional din Belgrad*. In: Analele Banatului 3 (1994), p. 192-230.

Roman, 1976, Roman Petre, *Cultura Coţofeni*, Bucureşti, 1976.

Roman, 2008, Roman Cristian Constantin, *Habitatul uman în peşterile din sud-vestul Transilvaniei*, Sibiu (2008)

Sîrbu et al, 2007, Valeriu Sîrbu, Sabin A. Luca, Cristian Roman, Silviu Purece, Dragoş Diaconescu, Nicolae Cerişer, *Vestigiile dacice de la Hunedoara (The Dacian Vestiges in Hunedoara)*, Alba Iulia-Sibiu, (2007).